

OBRAZ VEĽKEJ MORAVY V SLOVENSKÝCH A ČESKÝCH UČEBNIACH PRE STREDNÉ ŠKOLY¹

Great Moravia in Slovak and Czech Textbooks for Secondary Schools

Beáta Pinterová – Adriana Kičková

DOI: 10.17846/CL.2020.13.2.187-196

Abstract: PINTÉROVÁ, Beáta – KIČKOVÁ, Adriana. *Great Moravia in Slovak and Czech Textbooks for Secondary Schools*. Textbooks are unique teaching tools as they are the primary means by which the results of the specialized research are modified to be used in educational process. Textbooks are therefore most commonly used professional material which has gradually come into the centre of attention of researchers and specialized institutions. Textbooks, textbook policy and their structure have undergone regular transformations in history. However, as it happened, they did not always reflect the actual state of historical research, and each period gave preference to selected topics and themes. Great Moravia is a good example of such didactic-historical topic. The article focuses on the context of Great Moravia and its representation in expository texts in Slovak and Czech history textbooks for secondary schools. It deals with the use of facts, the length of the text, presentation of the topic in a wider context, its place within educational standards, the use of sources, study questions and the use of additional material.

Keywords: *history textbooks, Great Moravia, teaching process, Early Middle Ages*

Učebnice dejepisu predstavujú najčítanejšiu historickú spisbu, napriek tomu, či práve preto, patria medzi opomínané druhy historickej spisby (Beneš 2008, 9). Svojím obsahom však pôsobia na historické vedomie každej spoločnosti, keďže transformujú poznatky historickej vedy pre potreby výchovno-vzdelávacieho procesu.² Učebnice tak môžeme definovať ako „špecifický typ historickej literatúry – didakticko-historický text, určený konkrétnemu adresátovi“ (Beneš 2008, 11). Učebnice a učebnicová politika prešli do vzniku samostatnej Slovenskej republiky zmenami, čo do obsahu, rozsahu i formy zobrazenia učiva. Nielen na základných, stredných, ale i vysokých školách. Ako príklad meniaceho sa zobrazovania vzdelávacej témy môžeme uviesť problematiku Veľkej Moravy. Po vzniku Československa v roku 1918 bola Veľká Morava v českej i slovenskej historiografii vyhlásená za predchodkyňu novovzniknutého štátu Slovákov a Čechov. Veľkomoravská tradícia sa stala pre myšlienku čechoslovakizmu jednou z najdôležitejších zložiek (Hudek – Kopeček – Mervart 2020). Po Mníchovskej dohode, v roku 1938 a vzniku slovenského štátu, v marci 1939, bola táto tradícia na Slovensku dekonštruovaná. Vznikla nová – Veľká Morava, považovaná za dielo Slovákov. Kniežatá Veľkej Moravy boli označené za slovenské, Svätopluk za kráľa. Po 2. svetovej vojne opäť ožila myšlienka, že Veľká Morava bola prototypom

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu KEGA – 004 UKF-4/2018. *Európsky stredovek interaktívne*.

² Historik Jerzy Maternicki uvádza tri základné typy učebnice dejepisu: Kvázi syntézy, učebnice analyticko-syntetické a materiálové kompendiá (Beneš 2008, 13-17).

česko-slovenskej štátnosti. Po rozpade štátu a vzniku samostatnej Slovenskej republiky sa veľkomoravská tradícia stala politickou každodennosťou. Znova došlo k obnoveniu tradície Veľkej Moravy. To, čo sa nachádza(lo) v prácach historikov, sa dostalo aj do učebníc vo všetkých spomínaných obdobiach.³ Veľká Morava nepatrí iba medzi slovenské vzdelávacie témy. Pozornosť jej venujú aj stránky českých učebníc. Od napísania diela Josefa Palackého *Dejiny národu českého w Čechách i w Morawě* sa utvárala tradícia, podľa ktorej dejiny Veľkej Moravy boli súčasťou českých dejín, čo sa po roku 1918 utvrdzovalo aj v učebniciach dejepisu. Menilo sa to so vznikom ďalšieho štátneho útvaru podobne ako na Slovensku.⁴ Vhodne zostavená učebnica predstavuje základný kameň pri osvojovaní si výchovno-vzdelávacích cieľov. Predkladaný príspevok sa pokúsi načrtnúť, aký priestor je sledovanej téme venovaný z hľadiska faktografie, rozsahu, vzdelávacích štandardov či zasadenia do širších súvislostí.⁵ Pre hodnotenie boli zvolené dve učebnice pre stredné školy – slovenská a česká.⁶ Vyučovanie starších dejín patrí na Slovensku i v Čechách do prvého ročníka stredných škôl.

Učebnica pre stredné školy *Starší dejiny pro střední školy* (2018), používaná v Čechách, vznikla ako kolektívna práca viacerých autorov: Antonín, Robert – Malníková, Michaela – Bednaříková, Jarmila et al. Vonkajšia štruktúra českej učebnice je rozdelená do troch tematických celkov, každý z nich je vnútorne členený na samostatné témy vo formáte A4. Celkovo je tém 48, ak počítame aj samostatnú časť v podobe historickej čítanky. Každý tematický celok na začiatku obsahuje mapovú prílohu viažucu sa k tematickému celku, resp. jednotlivým témam. Vnútorňa štruktúra má jednotnú formu, tvoriacu rovnakú mozaiku s odlišným obsahom v závislosti na téme. Akákoľvek téma začína úvodnými orientačnými otázkami a motivačným obrázkom. Nasleduje hlavný text, členený na menšie celky v rámci jednej témy. V rámci neho sú kladené priebežné otázky (po ľavej strane) s drobnými číslami odkazujúcimi na samostatný box informácií konkretizujúci vybraný problém z hlavného textu nachádzajúci sa po okraji hlavnej kapitoly (na pravej strane listu A4). Ide hlavne o odkazy na príklady, filmové stvárnenia a i. v prepojení na priebežné otázky určené na kontrolu osvojenia si učiva. Jednotlivé časti sú farebne rozlíšené v rámečkoch. Modrá farba bola použitá na text sledujúci dôsledky udalostí a príčiny javov spojených s hlavnou témou. Jeho súčasťou je odkaz na dokument nachádzajúci sa v kapitole *Historická čítanka*.⁷ Zelenou farbou je zvýraznený text výkladového charakteru. Sleduje historické interpretácie, dejiny ideí, myšlienok, teda oblasti

³ Dôležitou otázkou pre slovenských bádateľov bolo aj postavenie Nitrianskeho kniežatstva a Pribinu, resp. nachádzanie predkov už v obdobiach okolo príchodu Slovanov do Karpatskej kotliny (Hadler 2001, 155-171; Otčenášová 2010, 41; Hudek 2010).

⁴ Dušan Třeštík napísal v roku 1996: „Veľká Morava priamo nesouvisí s žiadnym dnešným národom, ani s onými nepříliš četnými Moravany, kteří by chtěli být národom, ani se Slováci, kteří vznikli někdy v 18. století a už vůbec ne s Čechy, jejichž předkové patřili k Velké Moravě asi jedenáct let.“ Poprední českí historici dnes nepoužívajú prívlastok „veľká“ (Hadler 2001, 171).

⁵ Autorky si uvedomujú odlišnosť zvolených učebníc, najmä s ohľadom na odlišnú učebnicovú politiku. Česká republika má otvorený učebnicový trh, Slovenská republika nie. V dôsledku danej skutočnosti má Slovensko jednu sadu schválených dejepisných učebníc. Česká republika má viacero sád, z rôznych vydavateľstiev. Pedagogovia si môžu vybrať z ponúkaných možností, podľa potrieb vyučovacieho procesu. Obe republiky majú aj odlišnú časovú dotáciu pre vyučovanie dejepisu na stredných školách. Preto pre komparáciu siahli autorky „nútene“ po učebnici z roku 2011, zo Slovenskej republiky. Pre Českú republiku sme zvolili najnovšie didaktické spracovanie učebnice z roku 2018. Na Slovensku má schvaľovacia doložka učebnice platnosť 5 rokov, v Českej republike 2 až 6 rokov, s možnosťou predĺženia. Systém schvaľovania v zahraničí pozri: Procházková 2008, 53-56.

⁶ Ide o slovenskú učebnicu pre gymnáziá a stredné školy s názvom *Dejepis pre 1. ročník gymnázií a stredných škôl* (Bada et al. 2011). Ako druhá bola zvolená česká učebnica *Starší dejiny pro střední školy. 1. část* (Antonín et al. 2018).

⁷ Historická čítanka obsahuje prepisy dokumentov rôznorodého charakteru. Jeden dokument zaberá jednu

súvisiace s hlavnou témou. Na konci kapitoly sa nachádza bibliografický odkaz na sekundárne zdroje doporučenej odbornej literatúry, ktoré sú obzvlášť vhodné podľa autorského kolektívu učebnice k samoštúdiu študentov.⁸

Téma Veľkej Moravy prináleža do posledného tematického celku *Ranný Středovek*, konkrétne ide o tému číslo 34 pomenovanú *Velká Morava*. Pod nadpisom, v úvode témy, sa nachádzajú otázky, ktoré je možné zvládnuť až po prebratí témy.⁹ Samotný text, po obsahovej stránke začína príchodom Slovanov. Následne sa kladie študentovi otázka – *Kdy přišli Slované do oblasti pozdějších českých dějin?* Výkladový text píše jednotne o Slovanoch, nezaobera sa presným pomenovaním toho etnika, ktoré osídlilo územie dnešných Čiech či Moravy. Nasleduje menší podcelok nazvaný *Sámova říše*. Venuje sa kupcovi franského pôvodu a poukazuje na skutočnosť, že to, čo vieme o jeho ríši, nie je uspokojivé. Upozorňuje, že miesto víťaznej bitky Sama, polohu Vogastisburgu, nad vojskami franského kráľa Dagoberta, nie je možné dodnes presne lokalizovať. V zátvorke učebnica uvádza, že podľa súčasného bádania by sa miesto mohlo nachádzať na vrchu Rubín u Podbořan. Pokračovaním je časť *Počátky Velké Moravy*. Autori vysvetľujú pojem „Veľká Morava“ v zmysle vzdialená. Pozornosť je sústredená na Mojmíra a Pribinu. Podrobnejšie sa zaoberá Mojmirom, ale zmienka je aj o Pribinovi, vládcovi Nitrianska, ktorý dal postaviť podľa autora medzi rokmi 821 až 836 kresťanský kostol. V časti *Velká Morava za vlády knížete Rostislava* sa sústreďuje na christianizáciu Veľkej Moravy v podobe úspešnej diplomatickej misie u byzantského cisára Michala III., konkrétne na vyslanie misie dvoch bratov – Konštantína (Cyrila) a Metoda. Mimo hlavný výkladový text hovorí o vyhnaní žiakov solúnskych bratov v roku 885, ako aj o zákaze slovanskej liturgie. Časť *Velká Morava za vlády Svatopluka* prináša pohľad na vnútornú i zahraničnú politiku, upokojenie vzťahov až po rozdelenie územia medzi synov vládcu. Kladie si otázku: „Jakým způsobem si kníže Svatopluk podmaňoval okolní kmeny?“ Autori nevynechali ani štruktúru spoločnosti na základe archeologických nálezov. V tejto súvislosti sa spomína legenda o troch prítoch. Časť *Zánik Velké Moravy* uvádza vnútorné a vonkajšie boje, zrušenie celku po smrti Svätopluka. Medzi príčiny daného stavu sa uvádzajú útoky Maďarov, nejednotnosť „moravských elit“ a pripúšťajú sa aj prírodné príčiny. V časti *Pád jedné říše* autor vysvetľuje, že napriek zániku ríše Moravia nezmizli. Študenti sa dozvedia, že problematika usadenia Maďarov v panónskej oblasti a ich podiel na zániku Veľkej Moravy bol komplikovanejší. Doslova sa uvádza, že Maďari „se nevynořili v moravských dějinách náhle. Přicházeli postupně, přičemž je Moravané dokonce využívali jako spojence v boji proti Bavorům“ (Antonín et al. 2018, 129). V závere výkladového textu označeného *První slovanská říše na našem území, nebo franská periferie?* sa vo výkladovom texte zamýšľa nad otázkou, či Veľká Morava predstavovala prvú slovanskú ríšu na území, alebo to bola franská periféria. Pohľad učebnice sa prikláňa k druhej možnosti, bez ohľadu na väčšinovú slovanskú etnicitu. V tejto časti sa študenti dozvedia, že v 19. storočí sa stala Veľká Morava pre historikov prvým štádiom štátneho zriadenia, ktoré podľa nich malo spojitost s přemyslovským kniežatstvom a neskorším stredovekým českým štátom. Moderné dejepisectvo a archeologický výskum však nedokladajú prechod panovníckej moci z Veľkej Moravy po jej zániku do kniežatstva Čechov. Študentom sa odporúča prečítanie pápežskej buly nazvanej podľa jej prvých slov, ktorá je zaradená do *Historickéj čítanky*.¹⁰

A4. Obsahuje informácie o vzniku textu, samotný dokument, resp. jeho úryvok a zhrnutie významu vybraného dokumentu.

⁸ Schválená učebnica dejepisu musí naplniť niekoľko funkcií, vzájomne prepojených, aby bolo možné realizovať jej obsah – informačnú, systémovú (logická následnosť textu), upevnenia a sebakontroly, sebavzdelávaciú, integrujúcu, koordinujúcu, rozvíjajúcu a výchovnú (Turek 2008, 324).

⁹ Ide o otázky ako: Prečo sa o Veľkej Morave hovorí ako o „veľkej“. Prečo by skôr mohla byť pokladaná iba za perifériu? Prečo bola cirkevná misia z Byzantskej ríše citlivou témou? Čo bolo príčinou náhleho zániku mocnej ríše? (Antonín et al. 2018, 127).

¹⁰ Bula informovala o výsledkoch synody, ktorá preverovala učenie biskupa Metoda a jeho žiakov. Ján VIII.

Možno povedať, že učivo zodpovedná aktuálnemu stavu najnovšieho historického poznania. Štylistické formulácie sú veku primeraná, zrozumiteľné. Otázky a úlohy sú nastavované tak, aby ich študent na základe textu dokázal zodpovedať s dôrazom na analýzu, hodnotenie, interpretáciu. Vydavateľstvo Didaktis naplňa aktuálne didaktické trendy, a to nielen učebnicou prepojenou s čítankou, geografickou mapou, ale aj s pracovným listom.¹¹ Možno povedať, že publikované spracovanie prezentuje príkladné prepojenie teórie a praxe v spojení komerčného vydavateľstva a pedagógov Masarykovej univerzity v Brne.

Učebnica pre stredné školy *Dejepis pre 1. ročník gymnázií a stredných škôl* (2011), používaná na Slovensku,¹² pochádza od autorského kolektívu Bada, Michal – Bocková, Anna – Krasnovský, Branislav – Lukačka, Ján – Tonková, Mária. S ohľadom na štruktúru je tvorená ôsmimi väčšími tematickými celkami, pod ktorými študent nachádza užšie celky. Každú tému tvorí nadpis, stručná anotácia, vybrané letopočty, ktoré sú významné pre prebranú tému. Hlavný výkladový text dopĺňajú obrazové časti. Na konci výkladového textu sa nachádza rubrika pomenovaná *Z historických prameňov*, na ktoré nadväzuje rubrika *Dešifrujeme pramene – Kontrolujeme a prehlbujeme vedomosti*. Celok uzatvárajú rubriky *Projekty a medzipredmetové súvislosti*, *Slovník*, *Prečítajme si a Pozrime si*. Formálna štruktúra sa odlišuje od českého modelu. Zodpovedá tomu aj menší formát, konkrétne zošitová verzia A5. Učebnicu nedopĺňa ani pracovný list, ani metodický pokyn pre pedagóga.

Problematika o príchode Slovanov, o Samovej ríši, Nitrianskom kniežatstve, resp. Veľkej Morave – sa nachádza v časti nazvanej – *Predkovia Slovákov v Karpatskej kotline*. V porovnaní s českou učebnicou sa slovenská venuje tejto problematike na 20-tich stranách, čo dokladá neustále snahu, ktorá sa začala v 18. a 19. storočí, preukázať etnogenézu a kontinuitu slovenského etnika od príchodu Slovanov do Karpatskej kotliny s obdobím, keď sa jednoznačne vyskytujú v prameňoch, resp. literatúre. Celok sa delí na päť menších tém. Prvá téma sa venuje príchodu Slovanov do priestorov, ktoré dnes obývajú. V tejto súvislosti sa jasne vymedzuje, že počiatky niektorých národov nie je ľahké zdokumentovať, čo platí podľa autora kapitol aj pre Slovákov. Vracia sa už k prekonanej téze, podľa ktorej Sloveni, resp. naddunajskí Sloveni sa usadili v severnej časti Karpatskej kotliny a sú predkami Slovákov. Označenie Sloveni pre obyvateľov Veľkej Moravy zaviedol český jazykovedec Jiří Polívka, ktorý chcel vyvolať dojem, že Sloveni bolo špecifické označenie „veľkomoravských“ obyvateľov, pričom takéto označenie bolo zaužívané pre rôzne slovanské etniká (Lysý 2016). Učebnica pokladá „Slovenov“ za ešte staršie etnikum, ktoré osídlilo priestor Slovenska už pred vznikom Avarskeho kaganátu na území juhu stredného a východného Slovenska v oblastiach úrodnou pôdou, dostatkom pastvísk a v blízkosti zdrojov pitnej vody. V slovenských dejinách sa od 19. storočia vyskytuje tzv. „podmaniteľská teória“, resp. myšlienka „utlačania slovenského

v nej nielen potvrdil používanie slovanskej liturgie, ale súčasne aj postavenie Metoda do čela moravsko-panónskej diecézy ako arcibiskupa.

¹¹ Štruktúra pracovného listu je previazaná s textom učebnice. Jednotlivé cvičenia umožňujú študentom lepšie si upevniť vedomosti, a tak porozumieť minulosti cez prácu individuálnu, vo dvojici či skupinovú prácu. Vnútorňá štruktúra obsahuje časovú priamku, povinné a nepovinné cvičenia, farebne odlíšené úvodnou hlavičkou. Autorský kolektív plne rešpektoval kľúčové kompetencie a medzipredmetové vzťahy (Starší dejiny 2018).

¹² Podľa vzdelávacieho štandardu pre slovenské štvorročné gymnázia má študent podľa obsahového štandardu zvládať Veľkú Moravu a Samovu ríšu. Výkonový štandard pre žiaka určuje, že má „odhaliť príčiny a dôsledky napätia vo vládnucej dynastii, identifikovať vzťahy medzi V. M. a Franskou ríšou, posúdiť význam byzantskej misie, odhaliť príčiny sporov o slovanskú liturgiu a v neposlednom rade analyzovať školské historické pramene z daného obdobia“. ISCED 3A pre gymnáziá, 10. (https://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/statny-vzdelavaci-program/dejepis_isced3a.pdf). Pre žiakov sú stanovené dve hodiny týždenne na vyučovanie dejepisu, ku ktorým sa pridáva seminár z dejepisu v 3. a 4. ročníku.

národa“, čoho náznaky sú prítomné aj v učebnici. Autor totiž predpokladá, že „Slovenov“ si Avari podmanili v krátkom čase. Text je doplnený aj o mapku z prelomu 5. a 6. storočia, kde je vyobrazený príchod slovanských etník do Karpatskej kotliny. O krutom útlaku etnika sa zmieňuje už počas vlády Avarov. Učebnica sa trochu stráca v pojmoch, keď píše o slovansko-avarských miešancoch a ich boji proti Avarom spolu s ostatnými slovanskými kmeňmi. V tejto chvíli prichádza na scénu franský kupec Samo a jeho kmeňový zväz nazývaný v učebnici, ale aj v historiografii Samova ríša. Hoci sa vo Fredegarovej kronike spomína, že je Samo zvolený za kráľa, a takto ho spomína aj učebnica, označenie nie je adekvátne, rovnako ako ani označenie Samova ríša. V porovnaní s českou učebnicou sa neuvažuje o tom, či je vhodné používať v súvislosti s týmto útvarom termín „ríša“. Učebnica venuje pozornosť konfliktu Franskej ríše a Sama vrcholiaci bitkou pri Vogastisburgu v roku 631. V osobitnom odseku sa uvádza, že lokalizácia Vogastisburgu zamestnávala historikov už dávno. Problematiku podľa výkladového textu vyriešil slovenský historik Vincent Sedlák. Nepíše sa o tom, že tento predpoklad nie je všeobecne akceptovaný. Ďalej je zmienka o tom, že po Samovej smrti sa Samov kmeňový zväz rozpadol, Avari obnovili svoje dominantné postavenie v Karpatskej kotline, ale voči „Slovenom“ už nepostupovali tak kruto ako predtým. Dokonca sa predpokladá symbióza „Slovenov a Avarov“, čo sa podarilo aj vďaka odvádzaniu tribútu. V časti o *Historických prameňoch* sa nachádzajú úryvky z prameňov Pseudomauríka o pohostinnosti a bojovom umení Slovanov a úryvok z Fredegarovej kroniky o Samovi. Otázky s nimi sa viažuce sú v časti *Dešifrujeme pramene*. Študent má na ich základe charakterizovať Slovanov. Jeho úlohou je zistiť poznatky o Slovanoch aj z iných zdrojov a prezentovať výsledky. Za vhodnejšie považujeme, ak by poznatky hľadal z odporúčaných zdrojov. V časti *Kontrolujeme a prehlbujeme si vedomosti* sa autori zamerali na to, aby študenti zodpovedali otázky o sídlach Slovanov. Pýtajú sa, či sa už stretli s názormi, ktoré hlásajú autochtónnosť „Slovenov“ v Karpatskej kotline. Za vhodné považujeme poznamenať, že existujú predpoklady o autochtónnosti Slovanov, ale nie priamo „Slovenov“ vo význame aký predostiera autor. Medzi úlohami *Projekty a medzipredmetové súvislosti* sa nachádza zadanie, podľa ktorého majú študenti vytvoriť myšlienkovú mapu, v ktorej vyznačia pohyb národov. Za poznamenanie stojí, že pre stredovek sa odporúča používať termín etnikum, termín národ je adekvátne používať v neskorších storočiach. V učive sa nachádza aj mapka o predpokladanom rozsahu Samovej ríše. Keďže sú naše údaje o nej veľmi strohé, zobrazený rozsah sa nesie vo veľmi predpokladanej rovine. Kapitola obsahuje aj *Slovník*, resp. odkaz *Prečítajte – pozrite si*, kde sa uvádza literatúra súvisiaca s preberaným učivom.

Samostatná kapitola je venovaná téme *Nitrianskeho kniežatstva*. Ide o útvar, ku ktorému máme len mizivé množstvo prameňov, najviac sa ich nachádza v spise o Obrátení Bavorov a Koruntáncov na vieru (*Conversio de Bagoariorum et Carantanorum*) na vieru napísanom na franskom dvore. V učebnici sa vyskytuje niekoľko tvrdení, ktoré možno len predpokladať – „na čele Nitrianskeho kniežatstva stáli kniežatá s vojenskou družinou; išlo o dobre vyzbrojených jazdeckých bojovníkov, ktorých posádky sa nachádzali v rezidencii kniežata, ale aj v ďalších opevnených hradiskách“ a pod. (Bada et al. 2011, 111). Pričom v spomínanom spise ani Pribina nie je označený ako knieža (lat. *dux*). „Naddunajskí Sloveni“ podľa výkladového textu, v závere 8. storočia sformovali svoje najstaršie štátne útvary, a to Nitrianske kniežatstvo na juhozápadnom Slovensku a Moravské kniežatstvo na južnej Morave a v častiach Dolného Rakúska. Možno povedať, že autor medzi „Slovenov“ zaradil aj Moravanov. Študent sa dozvie, ktoré hradiská z 8. storočia boli doteraz identifikované. Začlenenie spomínaných hradísk k ich vzniku koncom 8. storočia súvisí s chronológiou, ktorá sa opiera o blatnicko-mikulčický horizont. V posledných rokoch však bádatelia poukázali na jeho zastaranosť (Robak 2017, 99-162). Text je doplnený obrázkami o nálezoch z týchto hradísk. Už od konca 8. storočia predpokladá aj existenciu nitrianskych kniežat, predchodcov Pribinu. O tejto skutočnosti však neexistujú písomné zmienky. Zmieňuje sa aj o tom, ako sa rozšírilo územie kniežatstva smerom na juh. Text dopĺňa mapa, na ktorej by malo byť

podľa popisu Nitrianske kniežatstvo pred rokom 833 a Veľká Morava za vlády Rastislava. Rozsah Nitrianskeho kniežatstva pred rokom 833 však mapa nezobrazuje. Autor používa v učebnici aj prídavné meno od etnonyma Sloven – teda slovenský, napr. našich slovenských predkov (Bada et al. 2011, 113). Uvedené evokuje používanie súčasného termínu slovenský a pri nesprávnej interpretácii môže pôsobiť mätúco. V súvislosti s christianizáciou sa uvádza, že súvisí s Pribinom, presnejšie jeho manželstvom s bavorskou kresťankou, vďaka ktorej pravdepodobne dal vystavať kostol v Nitre, ktorý vysvätil salzburský arcibiskup Adalrám v roku 828. V ďalšom odseku sa autor venuje vzniku Moravského kniežatstva s centrom v Mikulčiciach. Zaoberá sa tým, o ktoré územia rozšírili Mojmírovci územie kniežatstva, a tiež otázkou, kedy sa tu začalo šíriť kresťanstvo. V časti o *Historických prameňoch* sa nachádzajú opäť úryvky zo západných prameňov – o Činoch Karola Veľkého spísaných Notkerom a zo spisu O obrátení Bavorov a Korutáncov na vieru. Jedna otázka k nim sa nachádza v časti *Dešifrujeme pramene*. Pri prameňoch nie je presnejšie uvedené, že nie sú „domáceho“ pôvodu, ale boli napísané po latinsky v susednej Franskej ríši. V časti *Kontrolujeme a prehlbujeme si vedomosti* sa opäť nachádzajú aj úlohy, ku ktorým nie sú uvedené odporúčania na relevantnú literatúru a ich vypracovanie je teda neisté. Medzi úlohami *Projekty a medzipredmetové súvislosti* je zaujímavé odporúčanie určite vhodné pre študentov túžiacich poznať dejiny svojho okolia viac, pretože sa odporúča zapojiť sa do letných aktivít v programoch záchranu historických pamiatok. Poznamenali by sme len toľko, že v prevahe sú pamiatky, ktoré sa viažu s neskoršími, uhorskými dejinami.

Kapitole o Nitrianskom, Moravskom a Panónskom kniežatstve sú venované strany 115 až 120. Po úvodnom nadpise nasleduje krátka charakteristika, čo za útvár to v minulosti bol. Dopĺňajú ho letopočty ohraničené v tabuľke.¹³ Samotná téma Veľkej Moravy je rozdelená na menšie časti – časť o *Nitrianskom, Moravskom a Panónskom kniežatstve* informuje o vzájomných nezhodách Mojmíra a Pribinu, avšak nespomína označenie celku titulom Veľká Morava, čo česká učebnica robí. Uvádza zásah Frankov, ako i správu Zadunajska Svätoplukom. Časť *Byzantská misia* (Bada et al. 2011, 116) popisuje zlyhanie Rastislava v podobe rímskeho posolstva, uvádza jeho úspech na dvore v Byzancii v podobe bratov Konštantína Filozofa a Metoda. Vyzdvihuje Konštantínovo zostavenie slovanského písma hlaholiky z malých písmen gréckej abecedy. Predkladá založenie školy, ako i cestu do Ríma, na výzvu pápeža. Upozorňuje, že do Ríma niesli pozostatky sv. Klimenta. Výkladový text dopĺňa ukážka z Kyjevských listov a ukážka hlaholiky (česká učebnica ukážku nemá). Študenti sa dozvedia, že pápež slovanské bohoslužobné knihy schválil, Metod sa stal kňazom. Konštantín prijal meno Cyril. Vstúpil do kláštora, kde v roku 869 zomrel. Rovnako sa uvádza vysvätenie Metoda za arcibiskupa. Ako obrazová časť je k danej časti pripojená ukážka pápežskej buly *Industriae Tuae* pápeža Jána VIII. bez priamej nadväznosti na text či prácu s textom. Obrazová reprodukcia pripomína snahu o vyplnenie miesta (v tomto smere je lepšie zostavená česká učebnica). Materiál plní len ilustračnú funkciu. Časť o *Svätoplukovej ríši* (Bada et al. 2011, 118) približuje nepriateľstvo medzi Rastislavom a Svätoplukom, pričom upozorňuje na ich príbuzenské vzťahy. Sústreďuje sa na vonkajšiu i vnútornú politiku Svätopluka, uzavretie mieru s Frankmi, ako i prijatie Veľkej Moravy pod priamu ochranu svätého stolca za Jána VIII., spory s Wichingom. Pri celku sa nachádza ukážka rekonštrukcie veľkomoravského hradiska. Časť *Zánik Veľkej Moravy* približuje vzájomné nezhody vladárov Mojmíra II. a Svätopluka II., ako i vyvrcholenie sporov, čo viedlo k odpojeniu pripojených území (Bada et al. 2011, 119).

¹³ Ide o roky 833 – knieža Mojmír I. prepadol Nitrianske kniežatstvo; 855 – východofranský kráľ Ludovít Nemec zaútočil na Veľkú Moravu; 863 – príchod byzantskej misie vedenej bratmi Konštantínom (Cyrilom) a Metodom na Veľkú Moravu; 885/886 – biskup Wiching začal na Veľkej Morave prenasledovať stúpcov slovanskej liturgie; 898 – 899 – rozbroje medzi Svätoplukovými synmi vyústili do vnútornej vojny (Bada et al. 2011, 115).

Študenti sa dozvedia, že české kniežatá už vzdali hold cisárovi (hoci nie je uvedené ktorému) v roku 895 a v nasledujúcom roku, teda 896 „zaujal Potisie staromaďarský kmeňový zväz“ (Bada et al. 2011, 119). Z odbornej literatúry je známe, že príchod Maďarov sa kladie do roku 895 a vyplýva z nej aj skutočnosť, že išlo o rozsiahlejšie oblasti ako iba Potisie. Presné príčiny zániku Veľkej Moravy sa v učebnici nespomínajú. V porovnaní s českou učebnicou sa neuvádza ani skutočnosť, že do týchto oblastí neprišli Maďari prvýkrát až koncom 9. storočia, neboli len protivníkmi Veľkej Moravy. Odsek dopĺňa mapa znázorňujúca rozsah ríše Svätopluka začiatkom 90. rokov 9. storočia. Kapitola je podporená obrazovým materiálom. V časti z *Historických prameňov* sa nachádzajú úryvky z Bertiniánskych análov o zajatí Rastislava, úryvky zo *Života Konštantína* a zo *Života Metoda* o smrti arcibiskupa Metoda. Ukážok je viac ako v českej učebnici, ale otázky k nim sú v časti *Dešifrujeme pramene*. Študent má na ich základe formulovať hlavné myšlienky a zostaviť krátke biografické charakteristiky. Voči ukážkam nie sú výhrady, ale nielen pri takejto téme by sa uplatnila samostatná dejepisná čítanka, ktorú česká dejepisná učebnica má. V rubrike *Kontrolujeme a prehlbujeme* si vedomosti majú študenti porovnaním rozdielu v rozlohe, v čase vzniku a v čase vlády Svätopluka stanoviť percentuálny rozdiel v území. Majú sa zamyslieť, prečo ochladli vzťahy medzi Svätoplukom a Metodom. Daná otázka nie je jasne osvetlená, nutne vyžaduje vklad pedagóga. Študenti sa majú zamyslieť, či nepoznajú nejakú archeologickú pamiatku z čias Veľkej Moravy. Opäť je nutný vklad pedagóga alebo samoštúdium študentov. V odseku *Projekty a medzipredmetové súvislosti* sa majú študenti pokúsiť zdôvodniť, prečo sa Česká a Slovenská republika snažia o zapísanie lokality Mikulčice-Kopčany do Unesca. Je treba povedať, že v čase, keď bola učebnica publikovaná (2011), táto lokalita nebola na zozname. Opäť je však potrebný zásah učiteľa. V rubrike *Prečítajte – pozrite si*, odkazuje na relevantné knihy vhodné na rozšírenie poznatkov žiakov.¹⁴ V súčasnosti sú aj novšie publikácie, ktoré učiteľ vie poskytnúť, resp. edukačné internetové stránky rekonštruujúce veľkomoravské oblasti a, samozrejme, aj film, resp. seriály venované zvolenej téme.¹⁵ Ako príklad je možné spomenúť trojdielny seriál z roku 2013 – *Solúnski bratia*.

Na výklad o politických dejinách nadväzujú aj učivá – témy *Ako žili naši predkovia* a *Dedičstvo nášho prvého štátu*. Sú akýmsi doplnkom k predchádzajúcim hlavným témam. Učivo o živote Slovanov sa zaoberá istým spôsobom dejinami každodennosti, v ktorom sa nachádzajú údaje o spoločnosti, strave, či spôsobe života. V tejto časti sa študenti dozvedia aj o pohanských božstvách Slovanov. V časti o *Historických prameňoch* sa nachádzajú úryvky z diel cestovateľov, arabské, resp. arabsko-perzské pramene od Ibna Rustu o Slovanoch, resp. Svätoplukovi a od Ibrahíma ibn Jakúba o západných Slovanoch. Otázka k nim sa nachádza v časti *Dešifrujeme pramene*. Autor sa pýta: „Ako našich predkov vnímajú iní?“ Iba pripomenieme, že ani doteraz spomenuté pramene neboli domáceho pôvodu, ale boli napísané v iných štátnych útvaroch. Časť *Kontrolujeme a prehlbujeme si vedomosti* sa zameriava na otázky súvisiace s hlavným textom – teda s každodenným životom Slovanov. Učebnica medzi úlohami v časti *Projekty a medzipredmetové súvislosti* uvádza úlohu, aby vysvetlili študenti význam Veľkej Moravy v slovenských dejinách a utvorili katalóg typických prvkov. Ide o úlohu náročnú aj pre dlhoročného bádateľa. Kapitola *Dedičstvo nášho prvého štátu* s jedinou kapitolou nazvanou *Svätoplukovská tradícia* sa snaží preukázať, čo všetko sa tradovalo o Veľkej Morave v neskorších prameňoch. Snaží sa odôvodniť, že aj južné regióny dnešného Slovenska vykazujú neprerušené slovanské osídlenie. Kapitola sa zaoberá aj tým, že byzantský cisár Konštantín Porfyrogenet rozoznáva dve Moravy – jednu pri Srijemskej

¹⁴ Marsina, Richard. 2005. Metodov boj. Bratislava; Dekan, Ján 1975. Velká Morava. Bratislava. Obsahuje aj článok *Byzancia a jej vplyv na Velkú Moravu*. In *Historická revue* 6/2009 (Bada et al. 2011, 121).

¹⁵ Uvítali by sme, ak by sa k výkladovému textu učebnice pripojil odkaz na vzdelávací portál Ústavu pre výskum kultúrneho dedičstva Konštantína a Metoda – <http://www.ukm.ff.ukf.sk/stredoveka-europa/>.

Mitrovici a druhú, vzdialenejšiu, v priestoroch dnešnej Moravy v Čechách. Následne autor uvádza českého kronikára Kosmasa, ktorý napísal svoje dielo na prelome 11. a 12. storočia a zmienil sa o Svätoplukovom meči zakopanom asi na Zobore. Ako ďalšieho pokračovateľa „svätoplukovskej tradície“ uvádza uhorského kronikára Šimona z Kézy, ktorý hovorí o Svätoplukovi ako o synovi „Morota“, ktorý vládol v Panónii. Z uhorskej stredovekej produkcie by bolo možné vybrať aj ďalšie kroniky, ktoré sa o Svätoplukovi zmienujú (Múcska 2000). Autor uvádza, že vo vrcholnom a neskorom stredoveku máme záznamy o byzantskej misii v kalendáriu Spišského misála z konca 14. storočia, ktoré však so Svätoplukom (a názvom tejto kapitoly) nesúvisia. Hoci učebnica nepoužíva pre Svätopluka označenie kráľ, v tejto kapitole sa odporúča ako študijná literatúra publikácia Matúša Kučeru – Kráľ Svätopluk a iné autorove práce. V súvislosti s uložením sochy Svätopluka na Bratislavskom hrade sa strhla medzi historikmi v roku 2008 veľká polemika, vďaka ktorej bol upravený nápis na soche a diela spomínaného autora podrobené ostrej kritike so záverom, že používa terminológiu, ktorá je nevhodná (Lysý 2013, 24-33; Škvarna – Hudek 2013; Turčan 2005a, 30-35; Turčan 2005b, 36-41). Ak sa opäť vrátíme k poznatkom z českej učebnice, v slovenskej v plnej miere prežíva preukázanie kontinuity, kým české bádanie i učebnica poukazuje na to, že kontinuita medzi Veľkou Moravou a českým přemyslovským štátom nie je doložená (Steinhübel 2005, 24-39).

Záver

Obidva učebnicové texty už na prvý pohľad vykazujú rozdielnosti, a to vo vizuálnom či obsahovom spracovaní, v dôraze na kľúčové kompetencie či medzipredmetové vzťahy, ako i prácu s textom. Dokumenty slovenského učebnicového textu nie sú plnohodnotne využité, nepracuje sa s nimi v dostatočnej miere. Nepodnecujú u študenta v dostatočnej miere analytickú činnosť. Učebnica nesmie byť pasívnym prenášačom učebného textu, ale naopak multifunkčným nástrojom. Slovenský text kladie zvýšený dôraz na pedagóga a jeho erudovanosť. Z nášho pohľadu musí učebnica študenta zaujať už na prvý pohľad vizuálom, obsahom i samotným spracovaním. Práve ona formuje študentove postoje, vzťah k histórii. Podľa nášho názoru revidovanie témy Veľkej Moravy a jej spracovanie nanovo, obsahovo aj s ohľadom na štruktúru, by prinieslo hodnotnejší a lepší pohľad na uvedenú problematiku. Česká učebnica jasne ukazuje krok vpred pri didaktickej prezentácii učiva, čo slovenské učebnice potrebujú ešte dobehnúť. Podobne je to aj v súvislosti s odbornou stránkou textu. Konceptia preukazujúca viacero mýtizujúcich prvkov nie je cestou k modernému bádaniu a uchopeniu dejín o našich slovanských predkoch. Dôvodom nevyhovujúceho stavu je aj opomínanie didaktiky dejepisu na Slovensku a všeobecné podceňovanie významu výučby dejepisu. Spracovanie problematiky Veľkej Moravy v učebniciach dejepisu naznačilo rezervy, ktorých náprava by nebola zložitá. Ak to zhrnieme, bude potrebné vyvinúť koordinované úsilie na nápravu tak, aby študenti získali najnovšie poznatky.

REFERENCES

- Antonín, Robert et al.* 2018. Starší dějiny pro střední školy. 1. část. Brno.
- Bada, Michal et al.* 2011. Dejepis pre 1. ročník gymnázií a stredných škôl. Bratislava.
- Beneš, Zdeněk.* 2008. Učebnice dějepisu. In Beneš, Zdeněk et al. Sondy a analýzy. Učebnice dějepisu – teorie a multikulturní aspekty edukačního média. Praha, 9-20.
- Beneš, Zdeněk.* 2003. České učebnice dějepisu po roce 1989. In Česko-slovenská ročenka 2003, 281-288.

- Dekan, Ján.* 1975. Veľká Morava. Bratislava.
- Hadler, Frank.* 2001. Historiografický mýtus Veľké Moravy v 19. a 20. storočí. In *Časopis Matice moravskej* 120/ 1, 155-171.
- Hudek, Adam.* 2010. Najpolitickjšia veda: slovenská historiografia v rokoch 1948 – 1968. Bratislava.
- Hudek, Adam – Kopeček, Michal – Mervart, Jan.* 2020. *Čechoslovakismus*. Praha.
- Lysý, Miroslav.* 2016. Ako nazývať obyvateľov „Veľkej“ Moravy? <https://historyweb.dennikn.sk/clanky/detail/ako-nazyvat-obyvateľov-veľkej-moravy>
- Lysý, Miroslav.* 2013. Titul mojmirovských panovníkov. In *Historia et theoria iuris* 5/ 1, 24-33.
- Maňák, Josef – Knecht, Petr et al.* 2007. Hodnocení učebnic. Brno.
- Marsina, Richard.* 2005. *Metodov boj*. Bratislava.
- Múcska, Vincent (ed.).* 2000. *Kronika anonymného notára kráľa Bela (Gesta Hungarorum)*. Bratislava.
- Otčenášová, Slávka.* 2010. *Schválená minulosť*. Košice.
- Starší dejiny.* 2018. *Starší dejiny pro střední školy. Od pravěku po ranní novověk*. Pracovní list. Brno.
- Turčan, Vladimír.* 2005a. Pribina a Svätopluk – slovenskí veľmoži? In *Krekovič, Eduard et al. Mýty naše slovenské*. Bratislava, 30-35.
- Turčan, Vladimír.* 2005b. Cyril a Metod – trvalé dedičstvo? In *Krekovič, Eduard et al. Mýty naše slovenské*. Bratislava, 36-41.
- Procházková, Lucie.* 2008. Udělování schvalovacích doložek v zahraničí s důrazem na kritérium multikulturality a rovných příležitostí. In *Beneš, Zdeněk et al. Sondy a analýzy. Učebnice dějepisu – teorie a multikulturní aspekty edukačního média*. Praha, 53-56.
- Průcha, Jan.* 1998. *Učebnice: Teorie a analýzy edukačního média*. Brno.
- Robak, Zbigniew.* 2017. The Origins and the collapse of the Blatnica-Mikulčice paradigm. In *Slovenská archeológia* 65/ 1, 99-162.
- Steinhubel, Ján.* 2005. Odkedy môžeme hovoriť o Slovensku a Slovákoch? In *Krekovič, Eduard et al. Mýty naše slovenské*. Bratislava, 24-39.
- Štátny vzdelávací program pre gymnáziá. ISCED 3A. 2010. https://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/statny-vzdelavaci-program/dejepis_isced3a.pdf
- Škvarna, Dušan – Hudek, Adam.* 2013. *Cyryl a Metod v historickom vedomí a pamäti 19. a 20. storočia na Slovensku*. Bratislava.
- Turek, Ivan.* 2008. *Didaktika*. Bratislava.

doc. PhDr. Adriana Kičková, PhD.
 Constantine the Philosopher University in Nitra
 Faculty of Arts
 Department of History
 Hodžova 1
 949 74 Nitra
 Slovakia
 akickova@ukf.sk

Mgr. Beáta Pintérová, PhD.
Constantine the Philosopher University in Nitra
Faculty of Arts
Department of History
Hodžova 1
949 74 Nitra
Slovakia
bpinterova@ukf.sk